

GLIMT FRA O'S HISTORIE SET FRA ET PSYKOLOGISK PERSPEKTIV

Alice Theilgaard

I min afskedsforelæsning ved min fratrædelse som chefspsykolog ved afd. O, Rigshospitalet tog jeg klogeligt afstand fra at give et historisk tilbageblik over de mere end 40 år, jeg var ansat ved den voksen-psykiatriske afdeling. For det første fandt jeg det vanskeligt at dele sol og vind lige med hensyn til omtalen af de mange personer, der gennem år havde sat deres præg på afd. O. For det andet lurede faren for, at en patineret nostalgi skulle farve beretningen, og endelig for det tredje var der sket så mange forandringer inden for disse 40 år, at forsøget på at tegne et billede af O's historie kunne blive ganske kalejdoskopisk. Men inspireret af det initiativ, som Psyke & Logos har taget vedrørende 'Psykologiens historie i Danmark' drister jeg mig i gang med beretningen om psykologerne på afd. O, vel vidende at den vil blive ufuldstændig og præget af min selektive perception og hukommelse.

Den første psykolog inden for voksen-psykiatrien var *Helle Kehlet*, cand. psych. 1950, som blev ansat af professor *Erik Strömngren*, Psykiatrisk Hospital, Risskov. Ved sin tiltrædelse som chef for afd. O og som professor ved det medicinske fakultet flyttede *Villars Lunn* fra Risskov til København, og *Helle Kehlet* fulgte med, men rejste kort tid efter til England og bosatte sig der. *Lise Østergaard*, der hørte til det første kuld psykologer med pædagogisk-psykologisk embedseksamen fra Københavns Universitet i 1947, blev hendes efterfølger fra 1954-63 med titel af chefspsykolog fra 1958. Da *Lise Østergaard* i 1963 blev udnævnt som den første professor i klinisk psykologi ved KU, fulgte jeg hende på chefposten efter at have været 'menig' i den voksende psykologstab fra 1955.

I begyndelsen kunne mine faglige forudsætninger for at bestride stillingen ligge på et lille sted: Studiet var som bekendt konstrueret til at udklække skolepsykologer, og jeg husker endnu afgangseksamens opgaver som f.eks. 'Gør rede for en række væsentlige indikationer for anbringelse af en sinke i hjælpekasse' el. i faget 'Opførselsvanskeligheder' (!), hvor vi skulle fremkomme med 'Overvejelser vedrørende sammenfatning

Alice Theilgaard er cand.psych. og dr.med., tidl. chefspsykolog ved Rigshospitalets psykiatriske klinik og professor i Sundhedspsykologi ved det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, KU.

og gruppering af indsamlede oplysninger om børn med adfærdsproblemer med henblik på tilrettelæggelse af behandling.'

Lise Østergaard havde taget konsekvensen af den meget børnefokuserede undervisning på studiet og havde videreuddannet sig i børnepsykologi ved Nortulls Børnehospital, Sverige, og ved Universitetets Børnepsykologiske Klinik. Men fælles for os begge var en afgrund af uvidenhed om voksen psykopatologi. Og der eksisterede ingen kurser eller supervision. Så vi måtte tage sagen i egen hånd og søge at indhente det forsømte ved at læse, læse og læse. De daglige lægekonferencer, som vi kunne have lært noget af, var vi forment adgang til, og journallæsning var ikke tilladt ud fra den naive tankegang, at vi så kunne 'snyde' os til en diagnose, som vi alene skulle finde frem til ved testningens hjælp. Dette forbud blev dog ophævet, efter jeg ved en undersøgelse af en ganske upsykotisk patient med en 'psykotisk' Rorschach-prøve, ad anden vej fik at vide, at patienten dagen før undersøgelsen havde måttet tage afsked med sin forlovede, der forsøgte selvmord ved at sætte ild til sig selv. De mange formløse, chiaroscuro tolkninger med 'brændt' indhold havde fundet deres forklaring.

Der var i begyndelsen på afd. O usikkerhed om, hvad psykologer kunne bruges til ud over testning. Vi havde følelsen af, at vi var blevet 'anskaffet' ud fra devisen: 'So ein Ding. . .' – En arrogant overlæge benævnte os 'Guldfuglene'! Det var en kuriøs tid. Det kunne ikke være andet, pionerer som vi var. Hvis nogen om halvtreds år vil ofre opmærksomhed på de metoder og den terminologi, vi i dag anvender i psykologiens tjeneste, vil adjektivet 'mærkværdig' nok dukke op igen; men 'curiosus' betyder også: omhyggelig, videbegærlig. Og det var vi.

Vi erhvervede os efterhånden megen færdighed i at teste, og det aftvang mere respekt, selv om vores test-armamentarium i de første år lod meget tilbage at ønske. Før WAIS-prøvens indtog, var der kun Binet-Simon og Raven, og det følte mindst talt pinligt at spørge en ældre dame, hvad hun ville gøre, hvis hun skulle i byen for sin mor, og det begyndte at regne! Men efterhånden fik vi udviklet egnede prøver både i diagnosticeringens og forskningens tjeneste, og i takt med at flere psykologer kom til, fik vi fra at være henvist til stofskifterummet som fælles kontor et extra rum: et badeværelse med gule fliser, hvor dog kun håndvasken var tilbage af det oprindelige inventar. I 1970 indviede vi et klinisk-psykologisk afsnit med mange kontorer og eget konferencerum, og med de territoriale landvindinger fik vi øget indflydelse. Men længe var det kun chefpsykologen, der kunne overvære de daglige konferencer. Jeg husker tydeligt den dag, Lise Østergaard på grund af sygdom havde bedt mig om at gå til konferencen. Uheldigvis kom jeg et par minutter for sent, og den residerende overlæge – ham med 'guldfuglene' – afbrød al konversation, så isnende på mig og sagde: 'Hvad skylder vi æren?' Den dag i dag ærgrer det mig, at jeg ikke mandede mig op til at sige, hvad der lå mig på tungen: 'Æren er helt på min side' med al den ironi, jeg kunne præstere.

Psykologstaben voksede fra to til seks stillinger; dertil kom to et-årige kandidatstillinger, der var meget eftertragtede som uddannelsesstillinger, fire praktikanter og enkelte surnumerære af udenlandsk herkomst og forskellig teoretisk observans. Det var i tresserne og halvfjerdserne, at klinisk psykologisk afsnit blev kendt som det bedste uddannelsessted for kliniske psykologer i voksen-psykiatrien, og afdelingens uddannelsesprogram dannede forbillede for oprettelsen af klinisk-psykologiske afsnit andre steder i landet.

At afd. O var en universitetsafdeling medførte, at forskningen udgjorde en vigtig del af vores aktiviteter. Jeg har ikke tal på antallet af videnskabelige artikler udgået fra klinisk-psykologisk afsnit, men det er ikke langt fra 200 i perioden 1960-95. Lise Østergaards blev dr. phil på en afhandling om 'Formelle schizofrene tankeforstyrrelser' fra 1963, og jeg blev dr. med. med disputatsen 'A Psychological Study of the Personalities of XXY- and XYY-Men' i 1984. Desuden medvirkede psykologerne ved flere medicinske disputater. *Hanne Schulsinger* (ansat på O 1957-72), som sammen med *Nina Skielboe* hører til pionererne, forskede i de psykologiske konsekvenser for patienter i langvarig hæmodialyse, og *Ruth Andersen*, som med orlovsafbrydelser var tilknyttet afd. O i årene 1964-1991 udviklede flere neuropsykologiske prøver, og hendes forskning drejede sig desuden om neuropsykologiske undersøgelser af amygdalotome-rede og epileptiske patienter. Sammen med bl. a. undertegnede er Ruth Andersen medforfatter til en monografi om effekten af stereotaktiske psykokirurgiske indgreb, en undersøgelse der havde til følge, at dette indgreb – populært kaldet 'Det hvide snit' – ikke længere kunne finde sted i Danmark. – I 1981 kom *Anne-Lise Christensen* til som forskningspsykolog, en stilling hun beklædte, til hun i 1985 tog initiativ til at oprette 'Center for Hjerneskade' ved KUA.

Mange andre emner af psyko-somatisk, psykiatrisk, neuropsykologisk, psykoterapeutisk, psyko-farmakologisk karakter har været genstand for psykologernes forskning, og efterhånden som vi fik fodfæste på afdelingen, tog vi også fat på emner fra fænomenologien, narratologien og litteraturen, kort sagt gik udviklingen fra kromosomer til metaforer, nærmende sig en syntese af psykologiens forskellige discipliner og trådte på den måde i karakter, i stedet for blot at være et hjælpefag for psykiatrien. Forskningsemnerne afspejlede den skiftende forskningskultur. Fra den positivistiske æra hvor analysen var i højsædet på bekostning af syntesen, hvor der herskede en urokelig tro på, at alt kunne gøres måleligt, at kvalitative fænomener kunne undersøges udelukkende ved kvantitative metoder, til den humanistisk-fænomenologisk tradition, hvor vi – lidt til vores forundring – opdagede, at noget af det vi havde lært under studiet faktisk kunne bruges. Vi kom frem til en fastholdelse af, at sprog- og tekstvidenskaberne er lige så meget basalvidenskaber i forhold til psykiatrien som

neurobiologien, og denne erkendelse gjorde ikke det psykologiske arbejde mindre spændende eller udfordrende.

En lang række engagerede medarbejdere passerede det psykologiske afsnit gennem det halve sekel, ja der var så mange, at en opremsning ville blive trættende. Ud over de allerede omtalte, skal følgende af 'pionererne' dog nævnes: *Gunvor Kongstad, Lise Rafaelsen, Yrsa Lund, Jørn Beckmann, Birgitte Brun, Lise Møller, Birgitte Mejsholm, Gerda Winther, Kirsten Agerskov, Bo Møhl*, som alle drog til chefpsykologstillinger. – Der var megen teamfølelse, varige venskaber udviklede sig, og samarbejdet foregik oftest gnidningsløst, ikke mindst takket være vores sekretær gennem 16 år *Jeanne Møller*, som med sine organisatoriske evner, diplomatiske sans og fine humor overkom det utrolige i et afsnit, som gennem alle årene var underbemandet med sekretærassistance.

Et andet hovedområde inden for psykologernes aktivitet var undervisning: af psykologistuderende, medicinere, plejepersonale, læger og ikke mindst inden for eget fagområde. Supervision af såvel psykologiske undersøgelser som af psykoterapi kom også på en fast dagsorden.

I 1967 blev faget medicinsk psykologi (nu: sundhedspsykologi) oprettet ved lægestudiet på initiativ af Villars Lunn og Lise Østergaard. Sammen med medlektorerne Hanne Schulsinger og Rolf Willanger startede jeg en undervisning, som gennem årene ud over forelæsningerne blev udvidet med holdundervisning og kurser, som efterhånden også omfattede de tandlægestuderende. Senere overtog *Jørn Beckmann*, som også var ansat på afd. O fra 69-78, og *Wulff Feldman Hanne Schulsingers* og *Rolf Willangers* lektorater, mens jeg fortsatte – fra 1990 som adjungeret professor – til min pensionering i 1996.

Samarbejdet med de øvrige faggrupper blev udvidet, og de ugentlige didaktiske konferencer, hvor repræsentanter fra alle faggrupper nu deltog, blev under professor Villars Lunns ledelse (1952-1981) til inspirerende og lærerige møder i grænselandet mellem psykiatri, psykologi, sexologi og neurologi. Niveauet var meget akademisk og meget ambitiøst, men midt i alvoren sprang der gnister fra en befriende humor. Villars Lunn skabte frugtbare arbejdsbetingelser, ikke mindst for psykologerne, hvilket bekræftedes af overlæge, senere professor i et ny-oprettet subspeciale 'biologisk orienteret psykiatri', *Ole Rafaelsen* (1972-86), der i et skrift udgivet ved afd. O's 50 års jubilæum skrev: 'Mest markant står Villars Lunns fadderskab til den kliniske psykologi'. Men Villars Lunn var igangsætter på flere andre områder: Med *Thorkil Vanggaards* ansættelse som overlæge (1960-79) blev psykoanalytisk psykoterapi placeret centralt i dansk psykiatri, og hans seminarer og supervision var af indgribende betydning for vores psykoanalytiske virke, der udgjorde en stadig stigende andel af vores arbejde.

Andre overlæger som *Vagn Zahle* (1954-62), *Bent Borup Svendsen* (1959-68), *Erik Bjerg Hansen* (1963-71), *Erling Dein* (1969-75) og

Thorkil Sørensen (1983-88) bidrog også til, at en psykodynamisk tankegang vandt indpas på et avanceret niveau. – Den kliniske sexologi fik med *Kirsten Auken* (1966-68) og *Preben Hertoft* (1973-98) sin længe savnede indførelse i psykiatrien. Sexologisk Klinik flyttede i 1989 til RH Tagensvej, og Preben Hertoft udnævntes til professor i 1994. Endelig skabte Villars Lunn basis for Psykokemisk Institut ledet af Ole Rafaelsen og senere af *Tom G. Bolwig* (1976 -), der i forbindelse med dublering af lærestolen i psykiatri blev professor i 1982 efter Villars Lunn's fratrædelse i 1981.

Afdeling O var blevet indviet i 1934, og som noget ganske uhørt var der ved dette offentlige byggeri besparet ca. 1/4 million af de budgetterede 1 1/2 million. Byggeriet var skrabet, og besparelsen dyrekøbt. Afdelingens tiltrængte modernisering i begyndelsen af 1970'erne medførte, at de store sale med 14 sengs kareer – bygget efter det såkaldte surveillanceprincip – blev erstattet af mere menneskelige og tidssvarende rammer. Jeg husker med gru disse urolige afsnit fra før introduktionen af psykofarmaka med sederende virkning: Patienter i uklædeligt hospitalstøj, ingen beskæftigelsesmuligheder, ingen billeder på væggene eller blomster i vinduet. Med en smedejernsnøgle så stor som til en kirkedør forsøgte man så lydløst som muligt at liste ind og ud af dørene. Og apropos nøgler: Den eneste introduktion jeg fik på min første arbejdsdag i 1955 var: 'Her er nøglen, pas godt på den og husk at låse efter Dem!' Der var langt til nutidens introduktionskurser og modtagelse af nye medarbejdere. Rammerne blev ved ombygningen moderniserede og gjort hyggeligere, selv om eneværelser vel stadig i dag ikke er en selvfølge.

Efter de gyldne tider i de første 30 år oplevede vi konsekvensen af amternes stavnsbåndsaftige snæversyn, som i begyndelsen af 80'erne førte til en langvarig krise. Afdeling O havde indtil da haft en landsdækkende funktion; nu blev vores optageområde betydeligt indskrænket. For 40-50 år siden udgjorde patienterne en broget skare. Ikke alene bød det diagnostiske armamentarium på flere muligheder – eller mere korrekt – det blev mere alsidigt anvendt. Men klientellet var også i langt højere grad sammensat af patienter fra hele landet. Sprogligt set betød det et væld af dialekter, som nok bød på udfordringer, men som også gav en livfuld sprogstil, der blegnede i takt med, at dialektafviklingen tog fart. Beskrivelserne af patienterne var dengang også mere personlige i modsætning til i dag, hvor journalsproget ikke så sjældent er præget af rating-scale klicheer, der snarere beskriver diagnosen end patienten.

Nedskæringer i afd. O's budget havde til følge, at ferievikarer blev sløj-fet, tilskud til kurser strøget, biblioteksbevillinger reduceret, så erhvervelsen af ny faglitteratur blev indskrænket til et minimum. Tidligere leverede Universitetsbibliotekets 2. afdeling månedlig en stabel nyudkomne bøger, som blev fordelt mellem psykiatere og psykologer med det formål at gennemgå dem ved de regelmæssige litteraturkonferencer. Ikke alle var

lige henrykte over at få tildelt referentrollen, som naturligvis forventedes indstuderet i fritiden, men vi blev vel orienterede om strømningerne i tiden.

Værst af alt: den såkaldte 'kapacitetstilpasning', en eufemistisk betegnelse for afskedigelser, medførte, at kandidatstillingerne, der med deres 1-årige ansættelser var et let bytte for sparekniven, blev fjernet, og at psykologstillingerne trods protester og skrivelser blev indskrænket fra seks til fire med det resultat, at psykologgruppen udviste langt over vores procentvise andel af afdelingens besparelser. Nedgangstiderne satte deres præg på samarbejdet mellem faggrupperne, og bedre blev det ikke af, at det frodige psykoterapeutiske klima led alvorligt skade efter at Thorkil Vanggaard, Erik Bjerg Hansen og Thorkil Sørensen ikke længere var på afdelingen, selv om psykologerne gjorde deres til at opretholde den psykoterapeutiske tradition. Managementkulturens indtog på hospitalet bød på mere bureaukrati og administration og stjal tid fra patienterne, og jeg vil mene, at denne kulturs indflydelse på psykiatrien ikke udelukkende er et fremskridt.

At have været psykolog på afd. O har budt på mange udfordringer inden for adskillige felter: diagnosticering, terapi, undervisning og forskning. Jeg tror, at de fleste af mine kollegaer har følt, at tiden på afd. O var privilegeret og stimulerende. Meget tyder på, at 90'ernes opsving igen vil gøre O til et levende, alsidigt lærested med et miljø, der opfordrer til kreativitet og øget viden på mange fronter: biologisk, psykologisk og samfundsmæssigt.

Og hvordan det går vil have indflydelse på, hvordan vi husker tiden, for som Kierkegaard sagde: 'Fremtiden bestemmer i nuet, hvordan vi skal forholde os til fortiden'.